

GORCSA OSZKÁR

gorcsa6@gmail.com
hallgató (SZTE BTK)

Szerbia megtörése, avagy kísérlet a balkáni front felszámolására

— *Breaking of Serbia, or an attempt to eliminate the Balkan Front* —

ABSTRACT In my study I'm describing in detail, the grave situation in which Serbia had found itself, after the Potiorek-offensives. Furthermore, I'm attempting to answer, why did the German Empire decided to send troops to the Balkan front, and how did it managed to take over the control of the military operations in the Balkan's. I'm describing Bulgaria's entrance into the Great War, and I'm also dealing, with the two opposing powers war plans and strength. I'm also describing in detail, the Mackensen-offensive, and its aftermath.

KEYWORDS Potiorek-offensives, Austro-Hungarian Monarchy, Serbia, Bulgaria, epidemics, prisoners of war

DOI 10.14232/belv.2016.4.4 <https://doi.org/10.14232/belv.2016.4.4>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article: Gorcsa Oszkár (2016): Szerbia megtörése, avagy kísérlet a balkáni front felszámolására. *Belvedere Meridionale* 28. évf. 4. sz. 52–70. pp

ISSN 1419-0222 (print) ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)
(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

Bevezetés

A nagy háború első éve minden nemzet számára komoly megpróbáltatásokat jelentett. Mindkét nagyhatalmi blokknak szembesülnie kellett a haditervek kudarcaival, s a kudarcból fakadó óriási emberveszteségekkel is. A kudarcok a Monarchia haderejét különösen érzékenyen érintették, hiszen 1915-ig elsővonalbeli alakulatai, mind a keleti, mind a balkáni „mellékhadszíntéren” is felmorzsolódtak, aminek következtében egyre nagyobb számú tartalékost kellett alkalmazni a seregben.

Az 1914-es év Potiorek-offenzívái nem csak nagyszámú áldozatokkal jártak, hanem külpolitikai kudarcokkal is, hiszen a szerb hadszíntéren elszenvedett vereség miatt Bulgária nem kapcsolódott be 1914 folyamán a nagy háborúba. Így az osztrák–magyar hadvezetés fő céljává a birodalom becsületén esett csorba kiköszörülése vált. A bosszúra 1915 őszén meg is adatott a lehetőség, bár mégsem úgy, ahogy remélték. Igaz, hogy ekkor indult meg a sikeres Szerbia elleni hadjárat, de nem osztrák–magyar, hanem német katonai vezetéssel.

Tanulmányunk célja magyarázatot adni arra, hogy miért nem került sor egyik oldalon sem támadó offenzívára 1915 őszéig, így értelemszerűen elhanyagolhatatlan az osztrák–magyar és szerb hadsereg helyzetének az ismertetése is. Külön foglalkozunk Bulgária megnyerésének a kérdésével, valamint igyekszünk választ adni arra, hogy Németország miért ragaszkodott annyira Szerbia elfoglalásához, vagyis hogy ezzel milyen célokat kívánt elérni. Többek között bemutatjuk a szemben álló felek haderejét és haditervét, valamint e haditervek megvalósításáról, megvalósítási lehetőségeiről is szólni fogunk. Végso soron pedig a Mackensen-offenzívák részletes bemutatására és lezárására vállalkozunk, a hibákra is kitérve. Egyedül a hadifogoly kérdéssel nem tudunk terjedelmi okok miatt foglalkozni, így az egy másik tanulmány témáját fogja képezni.

Helyzet a szerb fronton: 1915 januárjától 1915 októberéig

Az 1914-es év a Monarchia számára rendkívül sikertelennek mutatkozott. Az augusztusban megindított Potiorek-offenzívák több hónapos harcok után végül a december eleji szerb ellentámadás következtében lezárultak. December 15-re a szerb haderők sikeresen kiverték országuk területéről az ellenséges hadseregeket, s mindezt úgy, hogy közben rendkívül érzékeny károkot okoztak Ausztria–Magyarországnak. A Monarchia 225 000 katonát veszített. Ebből 150 000 fő lelte halálát a csataterén, és 75 000 fő került hadifogságba. Szerbia ezzel hatalmas győzelmet aratott, de a sikerért nem kisebb árat kellett fizetnie. Mintegy 130 000 fő és a tisztikar jelentős része dőlt ki a csatasorból.¹

A vereséget követően a Monarchia vezérkara december 22-én felmentette Oskar Potiorek tábornagyot, s 1915. január 1-jén nyugdíjazta is.² Helyére, Habsburg-Tescheni Jenő főherceg, vezértábornagy³ került, akinek a vezérkar már december 23-án megparancsolta, hogy minden Budapest és Bécs felé irányuló szerb betörést verjen vissza, kihangsúlyozva, hogy ez a balkáni erők minimális feladata. Ebből egyértelműen megállapítható, hogy a vezérkar egy hamarosan bekövetkező szerb betöréssel számolt, de ugyanakkor egy újabb offenzíva megindításának a

¹ GORCSA 2015.

² HAJDÚ – POLLMANN 2014. 93.

³ Erzherzog Eugen Ferdinand Pius Bernhard Felix Maria von Österreich-Teschen

lehetőségével is. Az utóbbi lehetett a balkáni erők maximális feladata. Viszont ezt Jenő főherceg határozottan elutasította, a balkáni erők létszámhiányára és felszerelési hiányára hivatkozva. A vezérkar ezt tudomásul vette, hiszen a jelen helyzetben más nem is igazán tehetett, de elrendelte, a Balkán hadsereg egységeinek létszámfeltöltését és felfegyverzését, valamint a harci morál helyreállítását.⁴

Bármennyire is szükség lett volna a balkáni front lezárására, erre mégsem kerülhetett sor, hiszen 1915-ben kezdetét vette a nagy orosz offenzíva a Kárpátokban, így az osztrák–magyar vezérkar rákényszerült az újabb szerbiai offenzíva tervének feladására és a teljes 5. hadsereg keleti frontra való átdobására. Emellett Przemysl erődjének 1915. március 22-én, 110 000 emberrel és 700 ágyúval való orosz kézbe kerülése,⁵ a központi hatalmaknak ez évben megindított keleti offenzívája, valamint Olaszország hadba lépése egy időre elhárította a Szerbiára leselkedő veszélyt. Ennek köszönhetően a balkáni fronton több hónapos nyugalom uralkodott. Az ellenfelek hónapok óta jóformán csak farkasszemet néztek egymással, bár kisebb tűzharcokra időközben sor került.⁶

A szerb hadsereg nem tudta kihasználni a győzelmét, s a lefáradt erők a határfolyóknál megállni kényszerült és védelemre rendezkedett be. Viszont még így is a központi hatalmak útjában voltak, hiszen földrajzi fekvésükből adódóan a frontjuk ellehetetlenítette a másik szövetségessel, a Törökországgal való összeköttetést, pedig erre már égetően nagy szükség lett volna, hiszen az antant hatalmak 1915 februárjában megkezdték a Dardanellák ostromát, így Törökország támogatásra szorult, miközben Románia az antantbefolyás erősödésének következtében nem volt hajlandó átengedni a nyersanyagokat.⁷ A központi hatalmak lefoglaltságának, valamint a földrajzi helyzetnek köszönhetően a szerb hadsereg erőgyűjtésre fordíthatta idejét. Erre szüksége is volt, hiszen a Száva menti kis királyság helyzetét a járványok és az élelmiszerhiány is nehezítették. 1915 tavaszán szinte robbanásszerűen terjedt a kiütéses tífusz, a kolera, a vérhas, a skarlát és a fekete himlő. Margittai Gábor szavaival élve: Szerbia „1915 elejére a halál birodalmává vált”.⁸ A járványnak nem lehetett útját állni, hiszen ezer katonára jutott csak egy orvos, a civileknek pedig gyakran orvosi ellátás nélkül kellett boldogulniuk.⁹ Az itt állomásozó Vöröskereszt jelentése szerint Szerbiában gyakorlatilag minden hiányzott a betegség leküzdéséhez: a megfelelő egészségügyi személyzet, a gyógyszerek, elegendő ágynemű és fehérnemű. A járvány a hadifoglyokról utóbb a civil lakosságra is áterjedt, a tífusz itt szedte legtöbb áldozatát: a mintegy félmillió regisztrált megbetegedésből 150 000 halállal végződött.¹⁰ Szerbiában ekkor 534 orvos teljesített szolgálatot, s közülük 132 esett a betegségek áldozatául. Rengeteg orvos és ápoló lelte itt halálát, s a hiányukat hadifogoly-orvosokkal igyekeztek pótolni.¹¹

⁴ SKOKO 1985. 217.

⁵ Tarján M. Tamás: 1915. március 22. Przemysl erődje orosz kézre kerül. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1915_marcius_22_przemysl_erodje_orosz_kezre_kerul/; Keegan, John: *Az első világháború*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2014. 2 332–340.

⁶ SKOKO 1985. 217–218.

⁷ KEEGAN 2014. 341–362.; DOROMBY – REÉ 1939. 242.

⁸ Margittai 2014. 55.; Pesti Hírlap 1915. március 31.

⁹ Uo. 56.

¹⁰ SKOKO 1985. 220. Šturcenerger 1989. 138–152.; KRIPNER 1986. 72–88.

¹¹ SKOKO 1985. 220.

A szerb hadsereg helyzete

A tífusznak a katonákra való átterjedését mutatja a 3. szerb hadsereg parancsnokának a vezérkarhoz intézett jelentése is: „A katonák egészségügyi helyzete, valamint az állatállomány helyzete azt követeli, hogy azonnal el kell végezni a kiköltöztetést az eddigi szállásterületről, vagy a Kombinált hadosztály hadműveleti értéke rövid időn belül szinte nullára csökken.”¹² A jelentésből megállapítható, hogy a katonák egészségügyi állapota kritikus szintre csökkent, valamint arra is következtethetünk, hogy az állatállomány sem volt sokkal jobb állapotban. Ezt alátámasztják a vezérkari főnökhöz érkező folyamatos panaszok, amelyek fő tárgya a katonák éhezése volt. James Berry, a Terápia kórházmisszió vezetője szerint Szerbiának először is egymillió darab tiszta fehérneműre lett volna szüksége. Emellett mielőbb el kellett volna temetni az 1914. évi offenzívák áldozatait, hiszen erre még mindig nem került sor. Ez jelentette a legnagyobb gondot. Gučevónál az elesettek még mindig abban a helyzetben feküdtek, ahogy harc közben elestek, mindenféle oszladozó embermaradványok hevertek, s ami a legsúlyosabb, erről a térségről rengeteg forrás fakadt, amely belefojt a Drinába, majd a Drinán keresztül a Szávába és a Dunába. Mivel a folyók vizét több millióan fogyasztották, így a lakosság nagy részére rövid időn belül lesújtottak a járványok, ami nagyon gyorsan átterjedt a súlyosan kiéheztetett hadseregére is.¹³

Radomir Putnik szerb főparancsnok, mivel az utánpótlás a hadügyminisztérium gazdasági osztályától függött nem sokat tehetett az élelmezés javításáért, de mégis tett egy kísérletet. Január 20-án levélben fordult a hadügyminiszterhez, Rodomir Bojovíchoz, amelyben a következőt írta: „Az utóbbi időben a háttérből a hadseregnek szükséges utánpótlás szállítása jelentősen meggyengült. A mostani alap mellett¹⁴ szükséges lenne... Szalonikire is alapozni. Ezt mielőbb, mert azon az útvonalon rendelkezésünkre áll a normál nyomtávú vasút, s egyedül ez van olyan állapotban, hogy kielégítse nagyobb tömeg szükségleteit. [...] Ellentétes esetben, a legrövidebb időn belül igazi káosz jelentkezhethet a hadsereg ellátásában.”¹⁵

Láthatjuk, hogy igyekezett minden tőle telhetőt megtenni, amit az is bizonyít, hogy a napi fejadagot is ahol lehetett, igyekezett csökkenteni, de ezzel egy időben igazságosabban osztotta meg a terheket is a katonák között.¹⁶ Ezen intézkedései viszont nem oldották meg a hadsereg élelmezésében jelentkező válságot, amit az április 15-én a hadügyminiszterhez intézett levele is alátámaszt: „Az az állapot, amelyben a műveleti hadsereg ellátás, különösen az állatállomány ellátásának szempontjából található, rendkívül rossz. [...] Ha a közeljövőben a szövetségeseinknél a politikai és hadi helyzet, olyan lesz, hogy nekünk is offenzívába kell átmennünk, akkor a jelen helyzetben az lehetetlen lesz.”¹⁷

A tavaszi hónapokra a hadsereg végül sikeresen kilábalt a tífusból, de az emberhiányt nem tudta miből pótolni. Már a korábban szolgálatra alkalmatlannak ítélt személyeket is behívták, ami természetesen a hadsereg ütőképességének a rovására ment. Időközben azonban az antant hatalmak folyamatosan követelni kezdték a szerb hadsereg offenzívába való átmenetét, elsősorban az orosz hadvezetés. A helyzeten majd csak Olaszország hadba lépése fog változtatni, de akkor is csak minimálisan. Putnik vajda nem volt jó véleménnyel a támadó hadműveletek indításáról. Véleménye szerint a szerb hadsereg nem léphette át a határt, mert nagyon könnyen túlerővel

¹² A parancsnok jelentését idézi: SKOKO 1985. 221.

¹³ MARGITTAI 2014. 62–63., 70.

¹⁴ A Duna menti Prahovo településen keresztül érkezett 1915-ben az utánpótlás

¹⁵ Radomir Putnik vajdának Rodomir Bojovíchoz intézett levele, idézi: SKOKO 1985. 221.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Radomir Putnik vajdának a hadügyminiszterhez intézett levelét idézi: SKOKO 1985. 222.

tálálhatta volna szemben magát, mert a közelben nem volt szövetséges haderő, akivel a csatatéren egyesülni tudna, s Bulgária rosszindulatúan semleges magatartása egy lehetséges offenzívát jelenthetett Szerbia ellen. A szerb vezérkar, mivel nem lehetett biztos Bulgária magatartásában, így erőit kénytelen volt megosztani északon és keleten, ami még inkább ellehetetlenítette egy általános offenzíva megindítását.¹⁸

Bulgária megnyerése

1915 tavaszán viharfelhők gyülekeztek a Monarchia felett. Bár a sikerek alapján 1915-ben a központi hatalmak évéről beszélhetünk, a német vezetésnek ez mégsem jelentett gondtalan időszakot. Ausztria–Magyarország az 1914-es orosz front tartásakor felmorzsolta hadseregének legképzettebb egységeit, amit követően egyre nagyobb számban kellett tartalékosokat behívni. Ezzel a hadseregek ütközésképesége lényegesen lecsökkent. Emellett nem elhanyagolható tény, hogy márciusban elesett Ausztria–Magyarország legtekintélyesebb erődje, Przemysł, valamint a május 23-i olasz hadüzenet sem.¹⁹ Pontosan az következett be, amitől Conrad vezérkari főnök már a kezdetektől tartott, vagyis egy három frontos háború, amivel az osztrák–magyar vezérkar tudatosan nem számolt, mert eleve reménytelennek tartotta a három harctéren vívandó küzdelem sikeres lezárását.²⁰

Azonban a remény halvány sugara mégis felcsillant. A központi hatalmak 1915. május 2–5. között Gorlice–Tarnównál áttörték az orosz frontot, ami a gallipoli kudarc mellett mély hatást gyakorolt a bolgár kormányra. Ezt mi sem bizonyít jobban, mint az a tény, hogy a bolgárok rövidesen megkezdték csatlakozási tárgyalásaikat a központi hatalmakkal.²¹ Ez a német hadvezetés szempontjából nem is történhetett volna jobbkor, ugyanis Erich von Falkenhayn ingadozása, valamint a törökök szorított helyzete érlelni kezdte egy újabb Szerbia elleni háború lehetőségét.²² De ehhez sürgősen meg kellett kezdeni a bolgárokkal a tárgyalást. A német hadvezetés nem is időzött sokáig. Augusztusban megkezdődtek az előkészítő tárgyalások, aminek eredményeképp szeptember 6-án már alá is írták a bolgár állammal a szerződést. A paktumot három dokumentum képezte: egy barátsági és szövetségi egyezmény, egy titkos záradék és egy katonai egyezmény.²³ A szerződést 5 évre kötötték, s rögzítették Bulgária új határait. Ezek szerint Bulgária megkapja a Balkán-háborúkat követően Szerbiához csatolt macedón területet, valamint a Moravától keletre eső szerb területeket.²⁴ Ha viszont Görögország vagy Románia is bekapcsolódnának a háborúba, akkor Bulgária még területet kapna Dobrudzsában illetve Trákiában.²⁵ A

¹⁸ SKOKO 1985. 221–225.

¹⁹ 1915. május 3-án az olasz király azzal az indokkal, hogy a szövetség megkötésének az oka már nem áll fenn (casus foederis), felmondta a hármass szövetséget. A szövetség felmondásának fő oka az volt, hogy az olasz kormány április 26-án, aláírta a csatlakozást az antanthoz, miután az nagyobb területeket ígért neki. Hamarosan, május 23-án Olaszország hadat üzent Ausztria–Magyarországnak.

²⁰ CONRAD 1923. 108.

²¹ KEEGAN 2014. 363.; POLLMANN 2003. 91–93.

²² A német vezérkari főnök a gorlicei áttörést követően ingadozott afelől, hogy a keleten felszabadult egységeket nyugaton, vagy a Balkánon vesse be, de a bolgárok csatlakozási tárgyalásai következtében a Balkán mellett döntött.

²³ HAJDÚ–POLLMANN 2014. 168.

²⁴ <http://terkeptar.transindex.ro/legbelso.php?nev=116>

²⁵ Az antanthatalmak is tárgyaltak Bulgáriával, de ők csak Macedónia egy részét ajánlották fel, amit Bulgária kevesellt. Így egyértelműen a központi hatalmak mellett foglalt állást.

közös hadjárat megindításának viszont volt egy előfeltétele is: a bolgár–török viszony rendezése. Ezt szeptember 6-án írásba is foglalták. Ennek értelmében a bolgárok területi engedményekre kényszerültek. At kellett engedniük Törökországnak a Marica alsó folyásának nyugati partvidékét. Ebbe azonban bele is mentek, hiszen Bulgária egy győztes háborúval sokkal nagyobb és gazdagabb területekre tehetett volna szert.²⁶

A katonai tárgyalásokon Conrad vezérkari főnök közvetve vett csak részt, aminek oka, hogy a bolgárok bizalmatlanok voltak a Monarchia hadvezetésével szemben, s csak akkor voltak hajlandóak csatlakozni a hadjáratához, ha a közös küzdelem német vezetés alatt folyik le.²⁷ A konvencióban rögzítették a hadjáratban részt vevők arányát, létszámát: 6-6 német és osztrák–magyar, valamint 4 bolgár hadosztály került August von Mackensen tábornagy parancsnoksága alá.²⁸ Bulgária számára 200 millió márka hadikölcsönt is kilátásba helyeztek.²⁹ Ezzel lezárultak a bolgár tárgyalások, s szeptember 22-én Bulgáriában meg is kezdődött a mozgósítás.³⁰

A központi hatalmak haditerve, hadereje

A haditerv

Az 1915. május 2–5-ig bekövetkezett gorlice–tarnóvi áttörés mintegy 150 kilométerre vetette vissza az oroszokat, akik a Radom–Grubeševo–Gnjila Lipa–Dnjestar³¹ vonalig vonultak vissza. Ezt követően az osztrák–magyar és német vezérkarnak lehetősége nyílt a keleten harcoló egységek átcsoportosítására, amire a május 23-án bekövetkezett olasz hadüzenetet követően szükség is volt. Az olasz hadüzenetet követően Jenő főherceget az olasz front hadműveleteinek irányításával bízták meg, így a balkáni haderő élére új ember, Tersztyánszky Károly lovassági tábornok került. Tanulmányunk szempontjából ez azért kiemelkedő jelentőségű, mert Tersztyánszky volt az, aki Dáni Béla vezérkari ezredessel együtt kidolgozta az új, Szerbia elleni hadműveleti tervet.³²

A haditerv lényege, az volt, hogy Tersztyánszky és Dáni felismerték a Bosznia felőli támadási irány hibáit, s visszatértek a több évszázada használt észak–déli irányú támadási tervhez. Tersztyánszky az észrevételeit fel is terjesztette a vezérkarnak, s kérte egy újabb Szerbia elleni hadjárat megindítását. Az elképzelését Conrad vezérkari főnök elvetette, viszont nem volt ellenére az alapos felderítés, hiszen ő maga is tisztában volt azzal, hogy az újabb offenzíva megindításának egyik legnehezebb részét a határfolyókon való átkelés jelenti, ami alapos felderítés nélkül jelentős veszteségekkel jár.³³ A haditervet Tersztyánszky és Dáni után csak Mackensen tábornagy módosította, de csak minimálisan. Erre is csak azért volt szükség, mert a két magyar tiszt önerőből kívánta megverni a szávai királyságot, s a helyzeten Bulgária magatartása változtatott.

A hadműveleti terv elképzelése a következő volt: Az osztrák–magyar 3. hadsereg és a német 11. hadsereg tüzérségi előkészítés után átkel a Dunán és a Száván, s Kragujevac irányában támad, míg a bolgár 1. hadsereg kelet felől oldaltámadást hajt végre és Kruševac felé nyomul előre. A támadás tehát az ország középső része ellen irányult. Mackensen, mivel arra számított, hogy

²⁶ GALÁNTAI 2000. 265–267.

²⁷ POLLMANN 2003. 91–93.

²⁸ Uo.

²⁹ GALÁNTAI 2000. 267.

³⁰ Uo.

³¹ SKOKO 1985. 227.

³² POLLMANN 2003. 90.

³³ Uo. 90–92.

a szerbek Kragujevacnál akarják kikényszeríteni a döntő csatát, ezért a bolgár 2. hadseregére is támaszkodni kívánt. Ennek a haderőnek kettős feladata volt: el kellett vágnia a szerbeket Szalonikától, hogy a szövetségesek ne tudjanak nekik segítséget és utánpótlást küldeni, másrészt, ha úgy alakul, hátra kellett volna támadnia a szerb erőket, akik a központi hatalmak egységei ellen harcolnak.³⁴

A haderő

Tersztyánszky Károly balkáni hadszíntérre kerülésének időpontjában a balkáni haderők egyenesen az AOK alárendeltségébe kerültek, mivel egy kézből lehetetlennek bizonyult az olasz és balkáni hadszíntér eseményeinek irányítása. A Tersztyánszky hatáskörét szabályozó parancs értelmében megállapíthatjuk, hogy a balkáni hadszíntéren állomásozó osztrák–magyar egységek, vagyis a szárazföldi és vízi csapatok mind az irányítása alá kerültek. Pollmann Ferenc kutatásainak köszönhetően megállapíthatjuk, hogy ez egy igen jelentős haderőt képviselt. Június 18-án az ütközetlétszám 169.179 puská, 516 géppuska, 1775 lovas és 1107 löveg képezte a Balkán-csoport részét. Az élelmezési létszám ennél nagyobb volt: 7502 napidíjas és 283 189 légénységi állományú egység szerepelt benne.³⁵ Mindez ellenére a csapatok harcértéke mégsem volt jelentős, mivel a 169 179 puskából csak 33 000 tartozott mobil alakulatokhoz.³⁶ Az egységek többi része népfelkelő és Landwehr csapatokból, határ- és folyambiztosító, valamint hadtápegységekből állt. Tersztyánszky azonban még ezeket az egységeket sem tarthatta meg, mert, ahogy csökkent a szerb támadás valószínűsége, úgy vonták el tőle sorra a mobil egységeit, így Tersztyánszky július folyamán már mobil egységek nélkül volt kénytelen védeni a határt. Időközben a 205. és 206. népfelkelő dandárt a rendelkezése alá bocsátották, de ez nem sokat változtatott, hiszen, ha a szerbek támadásba lendültek volna a negyedmillióra becsült hadseregükkel, Tersztyánszky a népfelkelőkkel nem tudta volna őket visszatartani.³⁷

A helyzeten Bulgária megnyerése radikálisan változtatott. A szeptember 6-án aláírt konvenció rögzítette a hadjáratban részt vevő haderők arányát, így többnyire pontosan meg tudjuk állapítani, hogy mennyi katona vett részt az újabb offenzívában. A szerződés értelmében hat-hat német és osztrák–magyar, valamint négy bolgár hadosztály kerül Mackensen tábornagy parancsnoksága alá. A német erők, pontosabban a német 11. hadsereg (német III., IV. és X. tartalék hadtest) élére Max von Gallwitz tüzértábornokot került, a Tersztyánszky-hadseregcsoportokból megalakult az osztrák–magyar 3. hadsereg (cs. és kir. VIII. és XIX. hadtest, valamint a XXII. tartalék hadtest) élére először Tersztyánszky, majd Kövess Hermann került. A bolgár 1. hadsereg (1., 6., 8. 9. hadosztály) élén Kiment Bojadzsiev altábornagy állt.³⁸ Az Osztrák–Magyar Monarchia számára viszont nyáron már világossá vált, hogy mivel az oroszok a nyári hadjáratban rengeteg csapatot lekötöttek, a Szerbia ellen szánt VI. és XIII. hadtestet nem tudja a Balkánra vezényelni. Így a német vezérkari főnökhöz kellett segítségért fordulni. Falkenhayn teljesítette a kérést, s a XXII. német hadtestet Kövess Hermann rendelkezésére bocsátotta.³⁹ A Mackensen-hadseregcsoport és a bolgár 2. hadsereg tehát az offenzíva előestéjén 350 zászlóaljat és 1400 löveget számlált, ami 330 000⁴⁰ embert tett ki.⁴¹

³⁴ DOROMBY – REÉ 1939. 242.

³⁵ POLLMANN 2003. 88.

³⁶ 59. és 61., valamint a német 103. gyaloghadosztály

³⁷ POLLMANN 2003. 88–90.

³⁸ BALLA 2003. 17.; POLLMANN 2003. 92–94.; HAJDÚ–POLLMANN 2014. 169.; DOROMBY–REÉ 1939. 242–243.

³⁹ DOROMBY–REÉ 1939. 242.

⁴⁰ A számok vitatottak, Manfred Rauchensteiner a központi hatalmak oldalán 500 000, míg a szerbek oldalán kb. 250 000 fővel számol.

⁴¹ KEEGAN 2014. 366.; HAJDÚ – POLLMANN 2014. 169.

Szerbia haditerve, hadereje

Szerbia 1915-re mondhatni harapófogóba került. A szövetségesei nem hitték, hogy Bulgária valaha is elfordulna Oroszországtól, vagyis tehát azt, hogy egy másik szövetségi rendszerbe lépve megtámadná Szerbiát. A szerb vezérkar viszont nem volt ilyen hiszékeny. Putnik augusztus elején figyelmeztette a kormányt a bolgár veszélyre és sürgette egy görög–szerb szerződés megkötését, amelyben leszögezték volna a teendőket egy bolgár támadás esetére. Erre viszont nem került sor, de a kormány időhúzása miatt Szerbia keleti határának a megerősítésére sem. Putnik Zaječar, Knjaževac, Piro, Svoda és Vladičin Han megerősítését kérte. A szerb kormány időzött, s csak augusztus 31-én engedélyezte egy hadosztály keletre való áthelyezését, de Putnik szeptember 1-jén egy újabb hadtestet kért, amit a kormány kisebb nehézségek árán ugyan, de jóvá hagyott. Ennek értelmében az I. Dunai hadosztály Piroba és a Kombinált hadosztály Zaječarba lett elvezényelve. Megállapíthatjuk tehát, hogy amikor a központi hatalmak megkezdték az erőösszevonást Szerbia északi és nyugati határainál, a szerb vezetés arra kényszerült, hogy az elit hadosztályait ezekről a határszakaszokról elvonva keletre vezényelje. A szerbek győzelembe vetett hite egyre csak halványodott. Putnik is úgy vélte, hogy ha több fronton indul a támadás, akkor a győzelemre minimális esély lesz.⁴²

1915 szeptemberében a katonai és polgári vezetés egyaránt érezte a körülötte szoruló hurkot, de már nem sokat tehetett. Putnik a szerb kormányt megkísérelte ráerőszakolni arra, hogy Oroszországtól eszközölkjön ki egy hadosztályt, amit a Dunán juttathatnának el Szerbiának. Emellett Putnik ismertette haditervét is: Görögországot és Romániát az antant oldalán bele akarta rántani a háborúba, amit egy Bulgáriára mért megelőző csapással kívánt elérni. Ha ezt nem sikerülne megvalósítani, akkor – mondta Putnik – követelni kell az antanthatalmaktól 150 000 katonát, akiket a Carevo Selo–Kriva Palanka vonalára kell vezényelni, hogy nyomást gyakoroljanak Szófia felé. A szövetségesek viszont elvetették Szerbia preventív támadásának a tervét, de ugyanakkor Franciaország szeptember 28-ára mégis Szerbia megsegítése mellett döntött. Franciaország mögé sorakozott Nagy Britannia is, de a küldendő egységek létszámában nem tudtak megegyezésre jutni, így csak két hadosztály küldése mellett döntöttek. Ezek voltak a francia 156. és a brit 10., viszont ezek már későn érkeztek ahhoz, hogy bármilyen segítséget nyújtsanak.⁴³

A szerb haditerv 1915 szeptemberéig tehát egy Bulgária elleni preventív háborún alapult, amit a szövetségesek elvetettek, s így Putniknak nem maradt más, mint az összes fronton való stratégiai védelem kiépítése. A fő cél tehát hasonló volt, mint 1914-ben: Meg kell akadályozni, vagy legalább le kell lassítani az ellenséges haderők előrenyomulását, s ezzel időt nyerni arra, hogy a szövetségesek a megígért segítséget eljuttassák.⁴⁴ A szerbek viszont még októberben is abban reménykedtek, hogy az antanthadseregek beavatkozása a Balkánon majd lehetővé teszi számukra, hogy leszámoljanak a bolgárokkal, mielőtt a központi hatalmak csapatai északon támadásba lendülnének.⁴⁵

Mivel a várva várt segítség nem érkezett meg szeptember végére, október elejére, így a szerb hadsereg teljes hadereje 275 zászlóalj, vagyis 247 257⁴⁶ puska és 685⁴⁷ ágyú volt, amelyek a teljes

⁴² SKOKO 1985: 229–231.

⁴³ Uo. 231–234.

⁴⁴ Uo. 234–235.

⁴⁵ KEEGAN 2014. 366.

⁴⁶ John Keegan szerint a szerb haderő mindössze 200 000 katonából állhatott.

⁴⁷ HAJDÚ–POLLMANN 2014. 168.

határszakaszon voltak elhelyezve. Ki kell hangsúlyoznunk, hogy igen csak eltérő minőségű katonákról kell beszélnünk, valamint azt is, hogy a lövegeknek alig csak a fele volt használható, mivel a szerb hadsereg nem rendelkezett elég lőszerrel.⁴⁸

Megállapítható tehát, hogy osztrák–magyar–német–bolgár túlerőről beszélhetünk, ami Szerbiára nézve nem csak a létszámfölény, hanem a kétfrontos háborúba való szorítás miatt jelentett fenyegetést. A másik jelentős tényező a szerb haderők túlterjeszkedése, hiszen mindössze ennyi katonával kényszerültek rá a hozzávetőlegesen 1.000 kilométer hosszú frontszakasz védelmére. Mindezt figyelembe véve a szerbek a következő felállást választották: A Bosznia felőli védelem céljából nyugaton a Živojin Mišić vezette 1. hadsereget vonultatták fel, északon a Pavle Jurišić Šturm vezette 3. hadsereget, s a Bulgária felőli védelem céljából pedig a Stepa Stepanović vezette 2. hadsereget. A vezérkar viszont tartva a támadásoktól Kragujevacon helyezkedett el. Belgrád védelmére pedig külön egységek, a „*Belgrád Védelme*” nevet viselő csapatok voltak hivatva.⁴⁹

A Mackensen-offenzíva⁵⁰

Mackensen tábornagy tisztában volt azzal, hogy a hadjárat egyik legnehezebb feladata a folyókon való átkelés és a hídfőállás létesítése lesz, így megtett minden intézkedést az áldozatok számának csökkentésére. A szeptember 29-i parancsának megfelelően, elrendelte, hogy az osztrák–magyar 3. hadsereg VIII. hadteste (57. és 59. hadosztály, továbbá a Haustein vezérőrnagy, illetve Mrazek vezérőrnagy népfelkelő gyalogdandárai) Zimonytól keletre a Dunát, a német XXII. tartalékhadtest (43. és 44. tartalékhadosztály) a Szávát lépje át, majd hídfőállást létesítsen. A VIII. hadtest értelemszerűen Belgrádnál,⁵¹ a XXII. tartalékhadtestnek pedig a Száva legnagyobb szigeténél, a Nagy-Cigányszigetnél. A XIX. hadtest főerőinek egy nappal a Belgrád elleni offenzíva megkezdése előtt a Szabács és a szerb főváros közötti Kölpénynél, egy gyengébb csoportnak pedig a Szerém vármegyei Boljvecinél kellett átkelnie a Száván. Mivel a központi hatalmak hadvezetése a szerbek heves ellenállására számított, a haditerv kezdeti fázisába a folyó felső szakaszán lévő monitorcsoportot is bevonta.⁵² Emellett Sorsich altábornagy csoportjának a Szávaszentdemetertől délkeletre található Jaraknál, a Streith vezérőrnagy által vezetett csoportnak pedig a boszniai Bijeljlinánál kellett átlépnie a határt. A 62. hadosztályt, amelynek egyik fő feladata a montenegrói hadsereg lefoglalása, valamint a szerbek hátbatámadása volt, Mackensen Višegradra vezényelte, hogy majd innen nyomuljon be az ellenség területére. Így tehát megállapíthatjuk, hogy az offenzíva kezdeti szakaszában az osztrák–magyar 3. hadsereg jutott hangsúlyos szerephez.⁵³

A támadás az október 5-én délben megindított tüzérségi előkészítéssel vette kezdetét, s 6-ra már a teljes frontszakaszon megszólaltak az ágyúk.⁵⁴ A tüzérségi tűz leginkább a nagyobb szerb határvárosokat érintette, így Belgrád, Obrenovac, Šabac, Smederevo, Kladovo és Ram városának már az első napokban nagyszámú áldozattal kellett számolnia. A tüzérségi előkészítésről viszont fontos kihangsúlyoznunk, hogy a 305-ös és 420-as lövegek bevetése miatt váratlanul érintette a szerb csapatokat.⁵⁵

⁴⁸ KEEGAN 2014. 366.

⁴⁹ MITROVIĆ 1983. 97.

⁵⁰ LIPTAI – TÓTH 1985. 69.

⁵¹ A lerombolt vasúti hídnál.

⁵² RAUCHENSTEINER 2013. 466–467.

⁵³ HAJDÚ – POLLMANN 2014. 169–170.; DOROMBY – REÉ 1939. 242–244.

⁵⁴ Uo. 170.; SKOKO 1985. 238.

⁵⁵ HAJDÚ – POLLMANN 2014. 170.

Október 7-re virradó reggelen a tüzérségi tűz hirtelen megerősödött, s hamarosan meg is kezdődött az átkelés. Az osztrák–magyar 3. hadsereg VIII. és XXII. hadteste a terv szerint haladva, Belgrádnál, 15 km-es sávban megnyitotta a frontot. A szerb oldalon a védelem a „Belgrád Védelme” nevet viselő csapatokra hárult, amelyek 45 km széles szakaszon, Grockától Ostružnicáig voltak kénytelenek a frontot tartani. A védők a túlterjeszkedés ellenére helyálltak, s alaposan megnehezítették az ellenséges csapatok átkelését. A hadműveletek első napján megközelítőleg 600 ember dőlt ki a csatasorból. A túlerő azonban a nap folyamán gyorsan megmutatkozott. A központi hatalmak csapatai a nap folyamán megszerezték a Nagy- és Kis-Cigánysziget keleti és nyugati részeit, valamint megvetették lábaikat a Száva és a Duna jobb partján is, amiről azonnal értesítették a hátszágot is a morál javítása érdekében.⁵⁶ A szerb partokat védő egységek azonban mindvégig hősielen helyálltak és sikeresen lelassították a központi hatalmak előrenyomulását, s eközben három monitort is megsemmisítettek. A harc október 8-án is tovább folytatódott, s a legfőbb hadvezetőség 296 fogoly, 2 géppuska és 3 ágyú elejtéséről számolt be.⁵⁷ Ezzel az esti órákra Belgrád sorsa az osztrák–magyar 3. hadsereg frontján eldőlt.⁵⁸ Belgrád védői minden igyekezetük ellenére alul maradtak, s parancsnokuk, Dragutin Gavrilović őrnagy hiába adta ki ismert parancsát: „*Belgrád arca [...] ismét fényes lesz. Katonák, hősök! A vezérkar kitörölte ezredünket a haderőből [...] Ezért előre, a dicsőségbe! Éljen Belgrád!*” Belgrád 9-re,⁵⁹ a 3. hadsereg frontján elesett.⁶⁰ A sikerről a Délmagyarország október 10-én már a következőket írta: „*Mackensen tábornagy vezetése alatt újonnan alakított hadcsoportoknak hét hadserege főerejével átlépte a Dunát és a Szávát. Miután Kövess gyalogsági tábornok hadseregéhez tartozó német csapatok hatalmukba kerítették a Cigány-szigetet és Belgrádtól délnyugatra emelkedő magaslatokat, sikerült a hadseregnek Belgrád város legnagyobb részét is a szövetségesek kezére juttatni. Osztrák magyar csapatok rohammal bevették a citadellát és Belgrád északi részét, német csapatok pedig az új konakot. A csapatok tovább nyomultak előre a város déli részén keresztül. (...) A szerb királyok palotáján az osztrák–magyar és német hadsereg zászlói lengenek.*”⁶¹ Október 12-re a Belgrádot környező összes magaslat is a központi hatalmak birtokába került.⁶² A sikerről október 12-én Berzeviczy Albert is megemlékezett: „*... újra behatoltunk Szerbiába, elfoglaltuk Belgrádot, és nyomulunk a barátságos bolgár határ felé.*”⁶³

Az osztrák–magyar XIX. hadtest a monitorok támogatásával relatív könnyen elérte a túlsó partot Progar–Boljevci vonalán, viszont a sikert csak ideiglenesnek lehetett elkönyvelni, hiszen a szerb II. Drina hadosztály másnap feltartoztatta őket, komoly veszteségeket okozva. A 25. népfelkelő dandárt szinte teljesen felszámolták, így annak maradványait a Száva túloldalára kellett visszavonni. Így a XIX. hadtest az átkelést beszüntette, s a egységei nem tehettek mást, mint a belgrádi hídfőállásig vonulni és itt várakozni az átkelésre. A 62. hadosztály zöme sem járt jobban, hiszen mikor 8-án megkísérelték az átkelést Višegradnál, az Užicei különítmény meghiúsította azt. A Sorsich és Streit csoportok sem jártak jobban, a II. Duna hadosztály visszaverte őket.⁶⁴

A német 11. hadsereg szerencsésebbnek mondhatta magát, hiszen a 7-én megkezdett Dunán

⁵⁶ Délmagyarország 1915 október 8.

⁵⁷ Délmagyarország 1915. október 9.

⁵⁸ SKOKO 1985. 239–257.

⁵⁹ Belgrád bevétele: HARDY 1931. 202.

⁶⁰ MITROVIĆ 1983. 97.

⁶¹ Délmagyarország 1915. október 10.

⁶² Délmagyarország 1915. október 13.

⁶³ BERZEVICZY 2015. 129.

⁶⁴ SKOKO 1985. 257.

való átkelés a szerb erőhiány miatt nagyobb gond nélkül folyt, ami érthető, hiszen a 11. hadsereg az átkelésre legmegfelelőbb szakaszon került bevetésre, s így az átkelés közben nagyobb áldozatszámokkal sem kellett számolni.⁶⁵ A szerb erőhiány a folyópartokon a szerb hadseregek túlterjeszkedéséből adódott, amit az is bizonyít, hogy mindössze csak néhány kis kaliberű lövegvel védtek a partot a 11. német hadsereg által megindított 50 km szélességű frontszakaszon. Emellett az is döntő, hogy a szerb hadvezetés 1914-el ellentétben most nem ismerte fel időben az ellenség haditervét, s mire feleszméltek, akkorra már késő volt. A szerb 3. hadsereg egységeit rendezetlenül és elhamarkodottan döntve vonták be a csatába, így azok nem is jelenthettek komoly akadályt. Így a német 11. hadsereg már 9-re hídfőállásokat létesített a Smederevo–Veliko Gradište vonalon, ahonnan az esti órákban már megrohamozhatta Smederevo városát. Itt viszont szembekerültek az I. Drina- és I. Šumadija-hadosztállal, amelyek sorozatosan verték vissza a német rohamokat. Smederevo megtartása a Belgrád Védelme csoport miatt volt kiemelkedő fontosságú, hiszen ez a város védte a seregcsoport jobb szárnyát, de végül hiábavalónak bizonyultak a szerb erőfeszítések, a központi hatalmak túlereje rövidesen megmutatkozott és 11-én Smederevo, 14-én pedig Pozsarevác esett el a város északi, nyugati és keleti harcvezetésénél található elsáncolt szerb hadalásokká együtt.⁶⁶

Időközben a bolgárok is támadásba lendültek. Október 11-én kiprovokáltak egy határincidenst, majd 13-ról 14-re virradó éjjel a teljes keleti szerb fronton megkezdődtek a hadműveletek.⁶⁷ Az 1. bolgár hadsereg melynek élén Bojadzsijev altábornagy állt, a 6. hadosztállal a Zajčar–Paraćin vonalon,⁶⁸ a 8. és 9. hadosztállal pedig Knjaževacon–Aleksinac és Niš–Piotot vonalon támadott. Eközben a Todorov gyalogsági tábornok által vezetett bolgár 2. hadsereg a Vardar völgyébe igyekezett benyomulni, hogy ezzel a Szaloniki útvonalat elzárja, s így ellehetetlenítse az antanthatalmak és a szerb seregek közötti összeköttetést.⁶⁹

A bolgár 2. hadsereg október 16-ra már a Dél-Morava völgyébe behatolt és a Niš–Skopje közötti vasúti összeköttetést megszakította. Ezzel szemben a bolgár 1. hadsereg előrenyomulása sokkal lassabbnak bizonyult, hiszen szembetalálták magukat 2. szerb hadsereg és a Timok hadseregcsoport erőivel.⁷⁰

Bulgária támadását követően Szerbia október közepére nehéz helyzetbe került. A központi hatalmak fő hadterve, amely a szerb főszereget harapófóga szorítását követő megsemmisítését irányozta elő, rövid időn belül megvalósíthatónak tűnt.⁷¹ Putnik vajda hiába ismerte fel a központi hatalmak haditervét, nem sokat tehetett, hiszen a folyamatosan kért antantcsapatok nem érkeztek meg, a szaloniki vasúti összeköttetés megszakítását követően a segítségküldés pedig már komolyabb erők nélkül nem volt megvalósítható. Ennek ellenére, az antanthatalmak szinte a végsőkig követelték a szerbek helytállását, valamint Mackensen seregeinek és a keleten harcoló bolgárok egyesülésének a megakadályozását.⁷²

⁶⁵ NAGY 1926. 308.

⁶⁶ Uo. 257–259.; *Délmagyarország*, 1915. október 14.

⁶⁷ *Délmagyarország* 1915. október 14.

⁶⁸ 6. hadosztály

⁶⁹ HAJDÚ – POLLMANN 2014. 171.; SKOKO 1985. 259.

⁷⁰ SKOKO 1985. 259.; HAJDÚ – POLLMANN 2014. 171–172.

⁷¹ KEEGAN 2014. 368.

⁷² HAJDÚ–POLLMANN 1914. 171–172. Skoko 1985², 259–261.

A Mackensen seregek bekerítési kísérletei

A hónap közepére hasonló folyamat játszódott le, mint az 1914-es offenzívák során. A szerbek folyamatosan hátráltak, viszont ez a visszavonulás most nem a haditerv része, hanem a központi hatalmak túlerejének következménye volt. Ugyanakkor a súlyos esőzések hatására járhatatlanná váló útviszonyok miatt a szerb központi területekre való behatolás a központi hatalmaknak komoly nehézségeket okoztak. Emiatt a tűzérseget pár száz métert lehetett előre vontatni óránként, a lőszer és az utánpótlás szállítása szinte lehetetlennek bizonyult.⁷³ Egyes egységek előrenyomulását az időjárási viszonyok mellett a mocsaras vidékeken való áthaladás is megnehezítette.⁷⁴ Október 19-20-ra a szerb 3. hadsereg Rašanac–Aleksandrovac–Azanja vonaláig húzódott vissza, s mindeközben igyekezett a német 10. hadosztálynak bekerítési terveit megghiúsítani.⁷⁵ Putnik, hogy megakadályozza a bekerítést, kénytelen volt a keleti frontról az 5. számfeletti ezredet, valamint a Kombinált hadosztályt és a szerb 1. hadsereg kereteiben harcoló II. Morava hadosztályt a 3. hadsereg frontjára vezényelni. Ez a tette, bár kockázatos volt, ideiglenesen elhárította a szerb hadsereg bekerítésének veszélyét. A bolgár támadásnak köszönhetően azonban az északi frontot a hadvezetés kénytelen volt meggyengíteni, ha el akarta kerülni a csatát a szerb főerőkkel. Ezért a szerb 1. hadsereg a Kolubara folyó jobb partjára vonult vissza a Drina–Száva vonalától. Ez a lépés azonban lehetővé tette a Sorsich, Streit egységeknek a Valjevo irányába történő előrenyomulást, valamint a 62. hadosztálynak a Šabac felé történő előretörését.⁷⁶

Október 22-re a bolgár hadseregek is jelentős sikereket értek el, amit Berzeviczy Albert is örömmel fogadott: „... A bolgárok nagyszerűen működnek a harc téren! Most látjuk csak, mily jelentőséggel bír, s mekkora erőgyarapodást jelent szövetségünkre nézve Bulgária hadba szállása velünk. Szerbia katasztrófája elkerülhetetlennek látszik, s az Entente macedóniai akciója remélhetőleg ugyanolyan kudarcral fog végződni, mint a dardanellai.”⁷⁷ Azonban a tényleges helyzet ettől kissé eltér. A heves szerb ellentámadás hatására a bolgár előrenyomulás túl lassúnak bizonyult. Ennek ellenére október 22-re a bolgár 1. hadseregnek mégis sikerült bevennie Vranje, Kumanovo, Skoplje, Veles és Štip településeket, Zaječar és Knjaževac városát pedig súlyosan veszélyeztették.⁷⁸ Időközben a német 11. hadsereg arcvonala is egyre délebbre tevődött át, s egyedül az osztrák–magyar 3. hadsereg előrenyomulása ütközött nehézségekbe, ami főleg kedvezőtlen terepviszonyokkal⁷⁹ magyarázható, bár a Monarchia csapatainak gyengébb harcértéke sem volt elhanyagolható tényező. Ez viszont súlyos következményekkel járhatott volna az offenzíva menetére, hiszen az osztrák–magyar 3. hadsereg lassú előrenyomulása miatt a 11. hadseregének jobbszárnya, mivel nem volt kinek fedeznie, a „levegőben lógott”.⁸⁰

Október 22-re a központi hatalmak a szerb főerőket az ország közepébe szorították, így Kragujevac térségében lehetőség nyílt az ellenség bekerítésére. Mackensen e célból elrendelte, hogy a 3. hadserege erőltetett menetben haladjon a Rudnik–Šatornja–Natalnici vonalig, s közben a jobb szárnyát erősítse meg, míg a 11. hadseregnek elrendelte a Ćuprija felé való előre-

⁷³ RAUCHENSTEINER 2013. 477.

⁷⁴ GOTTL – MOJZER 1921. 261.

⁷⁵ A német 10. hadosztály Petkovac felé nyomult előre, hogy bekerítse a szerb 3. hadsereg jobb szárnyát.

⁷⁶ HAJDÚ–POLLMANN 1914. 172.; SKOKO 1985. 262–263.; AGGHÁZY–STEFÁN 193–194.; *Délmagyarország* 1915. október 22.

⁷⁷ BERZEVICZY 2015. 130.

⁷⁸ *Délmagyarország*, 1915. október 23.

⁷⁹ AGGHÁZY–STEFÁN 1934. 193–194.

⁸⁰ HAJDÚ–POLLMANN 2014. 172.

nyomulást a bolgár 1. hadsereggel való egyesülés céljából, valamint a Sorsich különítmény Ub és a 62. hadosztály Užice felé történő előrenyomulását. A gyors haladás megteremtette volna a lehetőséget a szerb hadseregek gyors bekerítésére és felszámolására. Azonban nem így történt. Mindhárom hadsereg, amelynek gyors együttes előrenyomulása kellett volna s, túl lassan haladt. Az osztrák–magyar 3. hadsereg 25-én még csak a Lazarevac–Arandjelovac–Natalnici vonalon tört ki, a német és bolgár hadsereg Kragujevac felé történő előretörése a heves szerb ellenállás következtében úgyszintén lassú volt. Putnik vezérkari főnök felismerte a tervet, így ahelyett, hogy Kragujevac védelmére rendezte volna be a főserégét, inkább 23-án kivonta őket a városból. Így a szerb 1. és 3. hadsereg 26-ra már Kragujevactól délre foglalt állást. Azonban a Kačaniki-szoros 26-án elesett így a Szaloniki felé vezető út is bezárult, ami ismét egy nehéz helyzetet teremtett. A visszavonulás már csak Albánia felé volt megvalósítható a Šar-hegység és Prokletija között volt megvalósítható.⁸¹ A szerbek Putnik manőverezéseinek köszönhetően el tudták kerülni a teljes bekerítést, de cserébe az ország egy részéről le kellett mondaniuk. A szerbek szerencséjére a támadók lendületét mostantól a rendkívül mostoha időjárás is fékezte.⁸²

Putnik vajda zseniális utasításainak köszönhetően a központi hatalmak első bekerítési terve kudarcra volt ítélve. Tény, hogy a szerb vezérkari főnöknek jelentős területeket kellett feladnia, többek között Kragujevacot,⁸³ ezzel lerövidítette a seregeinek frontját, sőt meg is erősíthette a harcfrontot. Ennek köszönhetően, no meg annak is, hogy Kövess és Gallwitz 29–30-a körül pihenőt rendeltek el seregeiknek, hogy ezzel felkészítsék őket a Kragujevac csatára, a szerb hadseregek a központi hatalmak orra előtt kivonták magukat a gyűrűből, ezzel nagy csalódást okozva Mackensennek.⁸⁴

Mackensen ezt követően sem adta fel eredeti elképzelését. Dél-Moravánál szándékozta ismét megkísérelni a szerb főerők gyűrűbe fogását. E célból november 2-án megparancsolta, hogy a XIX. hadtest mindenáron keljen át a folyón Čačaknál és Kraljevo felé, a Nyugat-Moravától délre fekvő kietlen hegységbe nyomuljon előre, s ugyanezt parancsolta meg a XXII. hadtestnek is, azzal a különbséggel, hogy a XIX. hadtesttel ellentétben a Morava bal partján kellett előrenyomulnia. A 11. hadseregnek továbbra is a Nagy Morava felé kellett haladnia, hogy minél nagyobb szerb erőket kössön le. Emellett a bolgár 1. hadseregnek is megparancsolta, hogy Niš és Kragujevac vonalában haladjon erőltetett menetben.⁸⁵

A XIX. hadtest 3-ra sikeresen elfoglalta Čačakot és a Morava folyón hídfőállást létesített, de a Živojin Mišić vezette szerb 1. hadsereg támadásba lendült a két támadó hadtest ellen, s ezzel elodázta a bekerítés veszélyét és a XIX. hadtest által létesített két hídfőállást felszámolta, majd 4-5 között szinte észrevétlenül átkelt a Nyugat-Morava jobb partjára. Időközben a szerb 3. hadsereg is összetűzésbe került a német 11. hadsereggel, de a központi hatalmak túlereje miatt harcolva hátrálni kényszerült, majd november 5-ről 6-ra virradó reggel akárcsak az 1. hadsereg, átkelt a Dél-Morava jobb partjára. Időközben a Timok hadseregcsoport csatlakozott a 2. hadsereghez és ezek az egységek is átkeltek a folyó jobb partjára. Így a Morava völgyében végrehajtandó bekerítési hadművelet is kudarcba fulladt, hiszen a szerb hadseregek a központi hatalmak beérkezése előtt át tudtak kelni a folyón.⁸⁶

A német 11. hadsereg november 8-án elfoglalta Kruševacot⁸⁷, a bolgár 1. hadsereg pedig

⁸¹ HAJDÚ–POLLMANN 2014. 172–174.; SKOKO 1985. 264–265.

⁸² GOTTL–MOJZER 1921. 267.

⁸³ *Délmagyarország* 1915. november 2.

⁸⁴ SKOKO 1985. 265–267.

⁸⁵ SKOKO 1985. 267.

⁸⁶ SKOKO 1985. 268.

⁸⁷ *Délmagyarország* 1915. november 9.

Leskovacot⁸⁸, így Mackensen egy újabb bekerítő hadművelet mellett döntött. Már 8-án parancsba adta, hogy a német 11. hadsereg X. hadteste a Nyugat-Morava mindkét partján Kuršumlja felé, a bolgár 1. hadseregnek pedig Lebane településétől Podujevoig meneteljen, hogy így gyűrűbe szoríthassa a Nyugat- és Dél-Morava jobb partján állást foglaló szerb hadseregeket. A kiadott parancsot mindkét hadsereg egységei sikeresen teljesítették, így a 10. hadtest Prepolac településénél a szerbek hátába törhetett volna, a bolgárok pedig Lebane elfoglalásával a szerb 2. hadsereg visszavonulási útvonalát zárták el. Úgy tűnt, hogy Mackensen haditerve megvalósul, hiszen a szerb hadsereg ekkorra már beszorult a koszovói medencébe.⁸⁹

A szerb hadvezetés viszont még mindig nem volt hajlandó beletörődni a sorsába. November 11-én ellentámadásba ment át. A II. Morava és I. Timok hadosztály támadásba lendült a bolgár 1. hadosztály ellen, amely ekkor épp a II. Šumadija hadosztály ellen harcolt, s nemcsak, hogy megakadályozta az újabb áttörést, hanem egyes helyeken 25 kilométerre is visszavetette a bolgár csapatokat, ezzel megnyitva a Lebane és Kuršumlja közötti menekülési útvonalat.

Ekkorra már azonban biztossá vált, hogy a Szaloniki felől északra igyekvő erők nem lesznek képesek segítséget nyújtani a szerbeknek, így azok november 12-re parancsot kaptak a támadás beszüntetésére. Erről azonban Putnik vajdát nem értesítették, így az tovább folytatta haditervét, miszerint Skopjenál át kell törni a frontot, hogy a szerb hadsereget a koszovói medencéből ki tudja vonni. Azonban a Sarraill tábornok által vezetett egységek nélkül a terv eleve kudarcra volt ítélve. Putnik vajda 12-én elrendelte a főerők Priština felé való előrenyomulását. Erről Mackensen tudomást szerzett, így hadseregeinek november 13-án parancsba adta, hogy Koszovóra nyomuljanak. A terv szerint az osztrák–magyar 3. hadseregnek Raška–Novi Pazar–Kosovska Mitrovica felé kell haladnia, a német 11. hadseregnek Kuršumlján át Priština felé, akárcsak a bolgár 1. hadseregnek is. Így tehát a vereség csak idő kérdése lett, ám még így sem haladt minden a terv szerint. A szerb 1. hadsereg még mindig hevesen ellenállt, így Kövess tábornok minden bekerítési kísérlete és az 1. hadsereg háta támadása megghiúsult. Hasonlóan heves ellenállást tanúsított a másik két szerb hadsereg is. A bolgár 2. hadseregnek a csatába való bekapcsolódásával úgy tűnt, hogy a Mackensen-féle haditerv mégis sikerrel fog zárulni, hiszen fennállt a lehetősége annak, hogy a bolgár 2. hadsereg sikeresen el tudja zárni a Koszovó felé vezető egyetlen lehetséges visszavonulási útvonalat. Azonban ez a II. Morava hadosztály közbelépése következtében megghiúsult, sőt ez a bolgárok jobb szárnyát is szétverte. Putnik tehát még most sem adta fel a Kačaniki-szoroson való áttörés tervét, hogy így kijusson Skopjeba, ahol mivel még nem értesült Sarraill tábornok visszavonulásáról a szövetségeseivel való egyesülésben bízott. Ám ezért hatalmas árat kellett fizetnie, hiszen tovább folytatódott a szerb hadsereg felmorzsolása, aminek a visszavonulás sem vetett véget, hiszen maga a menekülés is hatalmas áldozatot követelt.⁹⁰

A nehéz helyzetbe került szerbek számára a kitörés jelenthette volna tehát az egyetlen kiutat, de a túlerő miatt ezt már nem valósulhatott meg. Ilyen körülmények között került sor a koszovói ütközetre, amely végleg megpecsételte a szerbek sorsát. Ekkor a szerb vezérkari főnök ugyan elérkezettnek látta az időt a tárgyalásokra, de a politikai vezetőség arra hivatkozva, hogy a hadsereg fegyverletételével elveszne a szerb állam, erre nem volt hajlandó, sőt Nikola Pašić miniszterelnök lemondással fenyegetőzött.⁹¹ Ezt követően nem maradt mit tenni. Radomir Putnik vajda november 25-én elrendelte a visszavonulást. A parancs a következőképp szól: *„Eljött a pillanat, amikor a körülmények összzejátszása arra kényszerít bennünket, hogy Montenegrón*

⁸⁸ Délmagyarország 1915. november 10.

⁸⁹ SKOKO 1985. 271–272.; HAJDÚ – POLLMANN 2014. 173–174.

⁹⁰ HAJDÚ–POLLMANN 2014. 173–174.; SKOKO 1985. 275–278.

⁹¹ RAUCHENSTEINER 2013. 467–468.

*és Albánián keresztül visszavonuljunk. [...] A hadsereg állapota általában kedvezőtlen. [...] A megadás a legrosszabb megoldás lenne, mivel azzal elveszne az állam. [...] Az egyetlen kiút ebben a súlyos helyzetben a visszavonulás az Adria partjára.*⁹²

A szerb kormány tagjai a szerb egységekkel és civilekkel, valamint nagyszámú hadifogollyal együtt ezt követően megkezdték halálmenetüket a montenegrói és észak-albán hegyeken, azzal a céllal, hogy elérjék az Adriát, s így csatlakozzanak a szövetségeseikhez.⁹³ A délszláv történeti irodalomban „szerb golgota” néven ismert halálmenet megközelítőleg 240.000 áldozatot követelt meg. Az áldozatokkal a hideg, a betegség és éhség, valamint az albán rajtaütések végeztek. A francia flotta a szerbek tengerre való kitörését követően megközelítőleg 135.000 katonát és 50–60.000 civilt evakuált Korfu szigetére.⁹⁴

A hadműveletek során az év végére szerb oldalon 94 000 fő esett el, míg a központi hatalmak oldalán 18 000 fő lelhetette halálát a csatáiban.⁹⁵

Ezzel véget ért a Szerbia megtörésére indított Mackensen-hadjárat, de a balkáni front felszámolása azonban nem történt meg, sőt 1916 elején tovább folytak a harcok Montenegró elfoglalásáért.

Összegzés

Tanulmányomban láthattuk, hogy az 1914-es év Potiorek-offenzívája mindkét hadakozó fél számára komoly problémákat jelentett, de a gondok Szerbiában jóval meghaladták a Monarchia nehézségeit, hiszen a Száva menti kis királyságban óriási méreteket öltöttek a járványok, amelyeknek legalább 100 000-es nagyságrendű áldozataik voltak, többek között a hadsereg soraiban is, így a szerb fél nem volt olyan helyzetben, hogy hadakozzon. A járványok miatt a fő gondot Bulgária magatartása jelentette, ami miatt a szerb haderőt meg kellett osztani a teljes frontszakaszon, s ez túlterjeszkedéshez vezetett.

Láthattuk, hogy a Dardanellák ostromának következtében a német hadvezetés számára kulcsfontosságúvá vált a szerb kérdés mielőbbi rendezése, így emiatt egyik legtehetségesebb hadvezérüket, August von Mackensen tábornagyot bízták meg e feladattal. Ugyanakkor, fontos kihangsúlyoznunk, hogy a Mackensen tábornagy által követett haditerv magyar elképzelés volt, amin a németek csak minimálisan változtattak. A haditerv az esetek többségében figyelembe vette a terepviszonyokat, ami a gyors sikereket is részben megmagyarázza, de természetesen nem elhanyagolható, sőt mondhatni kulcsfontosságú tényező a bolgár csatlakozás a háborúhoz, mert mint láthattuk, többször is sikeresen elállták a szerbek menekülési útvonalt, sőt megszakították a Szalonikivel való összeköttetést, ami ellehetetlenítette az antanthatalmak számára a szerbek megsegítését.

Bár a Mackensen offenzíva mégsem érte el teljes célját, a szerb hadsereg megsemmisítését, az offenzíva mégis sikeresnek mondható, hiszen sikerült összeköttetést létesíteni a török kormánnyal, s ideiglenesen sikerült elhárítani az antanthatalmak támadásának esélyét is a déli határon.⁹⁶ *

⁹² Idézi: Pollmann Ferenc. HAJDÚ–POLLMANN 2014. 174.

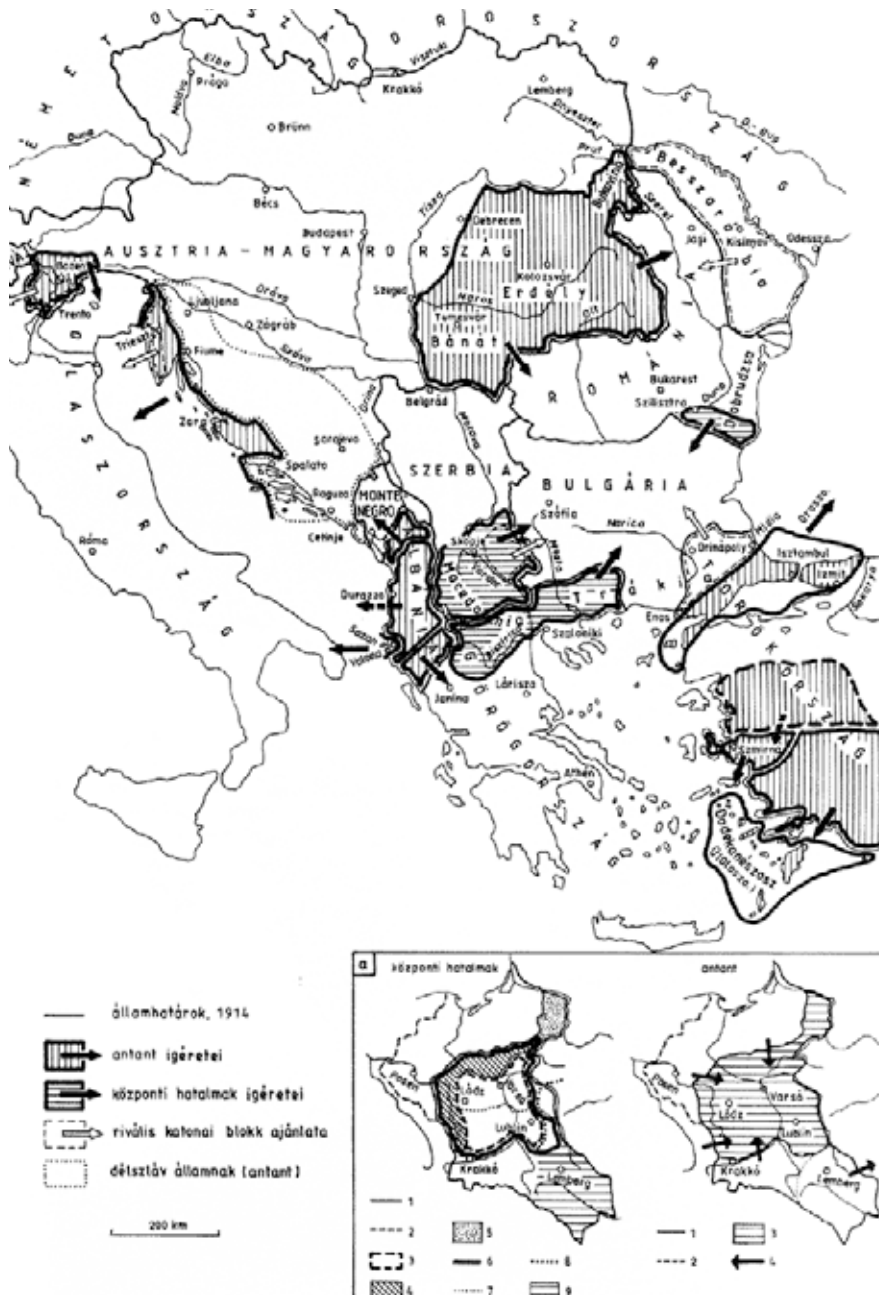
⁹³ A szerb civilek már november elején mozgolódtak, rengetegen elhagyták az országot, a civilek nagy része viszont a szerb hadseregek nyomában haladt, ezzel is nehezítve azok megpróbáltatásait. A szerb kormány november 3-án előbb Nišbe, majd Szkutariba, onnan pedig Brindisibe menekült, s február 9-én megérkezett Korfura.

⁹⁴ SUNDHAUSEN 2007. 227.

⁹⁵ ROMSICS 2010. 51–52.

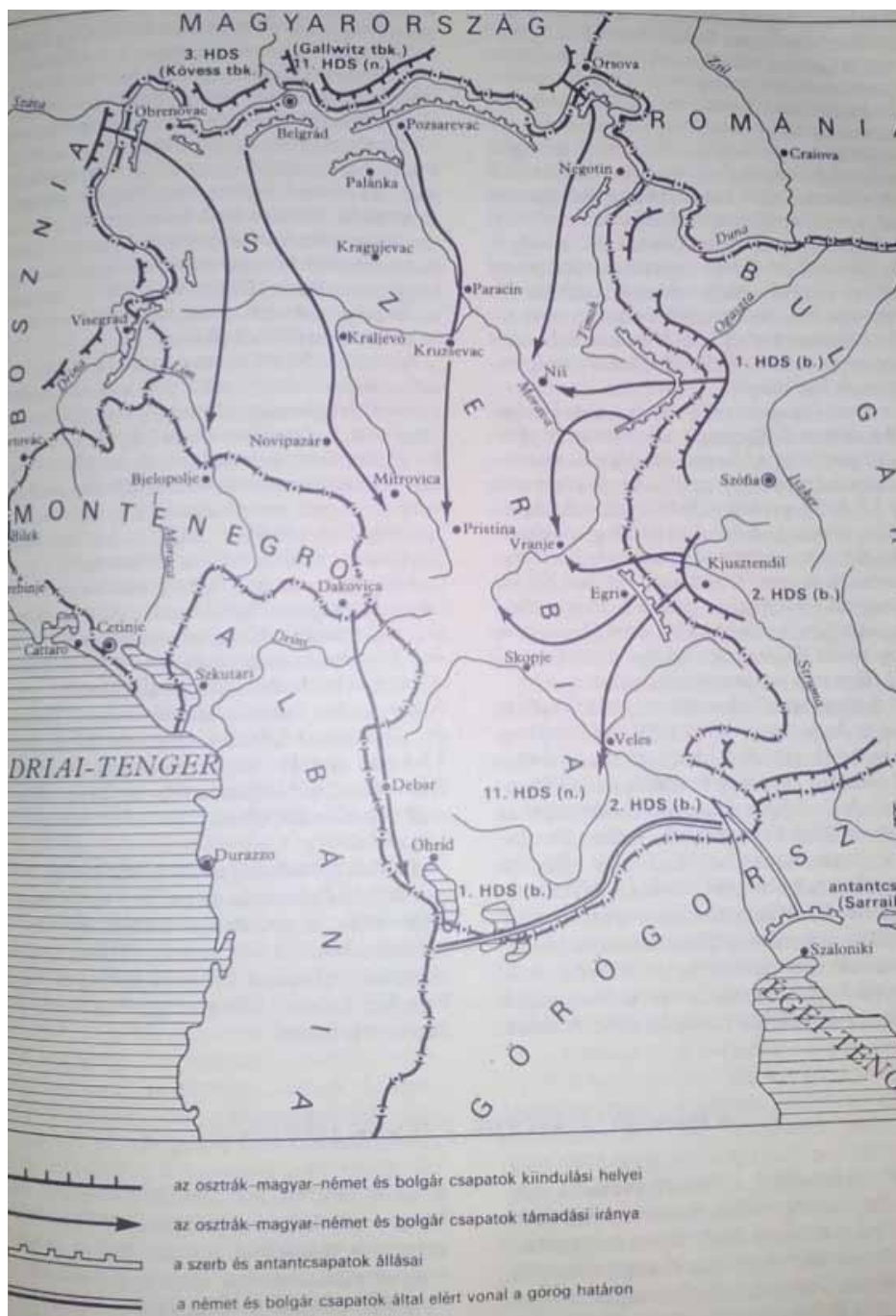
⁹⁶ ALTED 2005a. 280–281.

Függelék

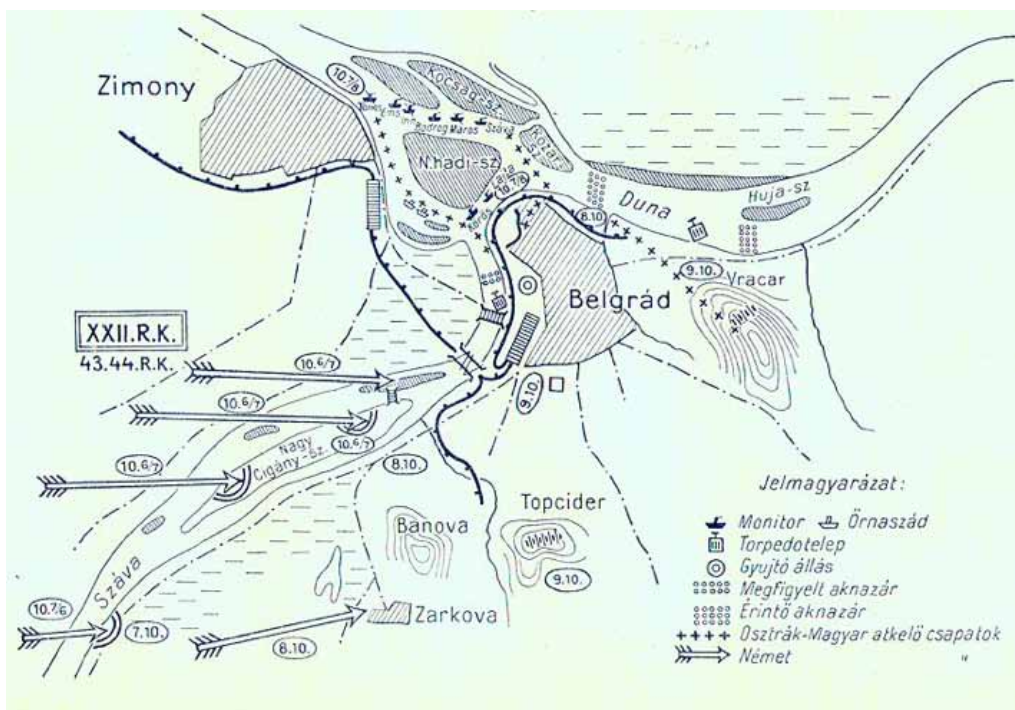

1. ÁBRA ❖ Titkos szerződések az I. világháború alatt

(Forrás: Köztes-Európa térképgyűjtemény, <http://terkeptar.transindex.ro/legbelso.php?nev=116>)

2. ÁBRA ❖ központi hatalmak balkáni hadműveletei, 1915. (Forrás: LIPTAI – TÓTH 1985. 69.)

3. ÁBRA ❖ Belgrád bevétele. (Forrás: HARDY 1931. 202.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

Források

- BERZEVICZY ALBERT (2015): *Búcsú a Monarchiától. Berzeviczy Albert naplója (1914–1920)*. S. a. r. Gali Máté. Budapest, Helikon Kiadó.
- Délmagyarország* 1915. október 10.
Délmagyarország 1915. október 13.
Délmagyarország, 1915. november 10.
Délmagyarország, 1915. november 2.
Délmagyarország, 1915. november 9.
Délmagyarország, 1915. október 14.
Délmagyarország, 1915. október 22.
Délmagyarország, 1915. október 23.
Délmagyarország, 1915. október 8.
Délmagyarország, 1915. október 9.
- CONRAD, Feldmarschall (1923): *Aus meiner Dienstzeit 1906–1918, Bd. IV*. Wien – Leipzig – München.
- Pesti Hírlap*, 1915. március 31.
- ŠTURCENEGER, KLARA KATARINA (1989): *Srbija u ratu 1914–1916*. Beograd, Dečje Novine.

Feldolgozások

- AGGHÁZY KAMILL – STEFÁN Valér (1934): *A világháború*. Budapest, Az Országos Közművelődési Tanács Könyvostálya.
- BALLA TIBOR (2003): *Szarajevó, Doberdó, Trianon. Magyarország I. világháborús képes albuma*. Budapest, Scolar Kiadó.

- DOROMBY JÓZSEF – REÉ LÁSZLÓ (szerk.) (1939): *A magyar gyalogság. A magyar gyalogos katona története.* Budapest, Reé László Könyvkiadó- és Terjesztővállalat.
- MITROVIĆ, ANDREJ (1983): Sučelje sa srednjeevropskim imperijalizmom. In *Istorija Srpskog Naroda VI.* Ur.: Andrej Mitrović. Beograd: Srpska Književna Zadruga. 73–107.
- Der Erste Weltkrieg aus Ungarischer Sicht.* Herausgegeben von: Róbert Fiziker–Csaba Szabó. Wien, 2015.
- GALÁNTAI JÓZSEF (2000): *Az első világháború.* Budapest, Korona Kiadó.
- GORCSA OSZKÁR: A Potiorek-offenzívák. *Délvidéki szemle* 2. évf. 1. sz. 26–58.
- GOTTL JENŐ – MOJZER LÁSZLÓ (1921): *Hadseregünk ellátása a világháborúban (1914–1918)* I. Budapest–Debrecen.
- HAJDÚ TIBOR – POLLMANN FERENC (2014): *A régi Magyarország utolsó háborúja 1914–1918.* Budapest, Osiris Kiadó.
- HARDY KÁLMÁN (1931): Dunai flottillánk a világháborúban. *Hadtörténelmi Közlemények* 32. évf. 3–4. sz. 195–229.
- KEEGAN, JOHN (2014²): *Az első világháború.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- LIPTAI ERVIN (főszerk.) – TÓTH SÁNDOR (szerk.) (1985): *Magyarország hadtörténete II. A kiegyezéstől napjainkig.* Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó. 1985.
- MARGITTAI GÁBOR (2014): *Szamár-sziget szellemkatonái.* Budapest, Külső Magyarok Kft.
- KRIPNER, MONIKA (1986): *Žene u ratu: Srbija 1915–1918.* Narodna knjiga
- NAGY VILMOS (1926): A 3. hadsereg átkelése a Dunán és Belgrád elfoglalása. *Hadtörténelmi Közlemények* 27. évf. 3. sz. 301–333.
- POLLMANN FERENC (2003): *Balszerencse, semmi más? Tersztyánszki Károly cs. és kir. vezérezredes élete és pályafutása.* Budapest, Balassi Kiadó.
- RAUCHENSTEINER, MANFRIED (2013): *Der Erste Weltkrieg und das ende der Habsburger Monarchie 1914–1918.* Wien – Köln – Weimar.
- ROMSICS IGNÁC (szerk.) (2010): *Magyarország az első világháborúban.* Budapest, Kossuth Kiadó – Hadtörténelmi Intézet és Múzeum.
- SKOKO, SAVO (1985²): *Vojvoda Radomir Putnik II.* Beograd, Beogradski Izdavačko-Grafički Zavod.
- SUNDHAUSEN, HOLM (2007): *Geschichte Serbiens. 19.–21. Jahrhundert.* Wien–Köln–Weimar, Böhlau Verlag.
- TARJÁN M. TAMÁS: 1915. március 22. Przemysl erődje orosz kézre kerül. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1915_marcius_22_przemysl_erodje_orosz_kezre_kerul/